

Irodalom: ANGYAL D.: *Die Regierung Franz Josephs in den Jahren des ungarischen Freiheitskampfes* (Klebbélsberg K. Történetkutató Intézet Évkönyve, IX. k., Budapest, 1933); FRIEDREICH ENDRE: *Gróf Batthyány Lajos utolsó napjai* (Századok, 1927, 4—6. sz.); u. az: *Czuczor Gergely haditörvénytörvény-széki pere* (Napkelet, 1929, 9. sz.); HERMANN EGYED: *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolútizmus idejében*, Gödöllő, 1932; KÁROLYI ÁRPÁD: *Németujvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöree*, Budapest, 1932; MÁRKI SÁNDOR: *Horváth Mihály*, Budapest, 1917; STEIER LAJOS: *Haynau és Paskievich*, Budapest, é. n.

A felvidéki magyarság.

MINÉL JOBBAN távolodunk időben életünk egy-egy korszakától, annál inkább egységben látjuk annak sok-sok apró mozzanatát. Nagy bölcselőnk, Pauler Ákos, a középkori filozófiáról szóló előadásait azzal a hasonlattal vezette be, hogy a középkor mai szemléletünkben egységes hegyvonulatnak látszik és csak aki elmélyed tanulmányozásába, fedezi fel, mennyire bőségesen tagolt volt, hány hosszanti és keresztben futó völgy, hegyszakadék, sziklasor tarkította képét. Lassankint így leszünk a felvidéki magyarság kisebbségi időszakával is: már csak életének gerincvonalát látjuk, azt az egyszerű tény, hogy az elszakított magyar nemzetrészt két évtizeden át megőrizte népi művelődését és örökös lélekkel vigyázott szellemi és anyagi értékállományára, amelyet nemcsak csorbítatlanul, de még tovább is fejlesztve akart visszavihetni a csonk hazába. Pedig valójában mindez nem volt olyan egyszerű: mennyi bonyodalom, mennyi nehézség, egyéni és nemzeti küszködés, kicsinyes megalázás és mindennapi keserű megalkuvás kellett ahhoz, hogy érintetlen maradjon a lényeg: a töretlen és diadalmasan tovább fejlődő magyar élet.

Közhelyként hat ma már annak megállapítása, hogy a kisebbségi sorsba jutott nemzetrészeknek magukra hagyva önállóan kellett megépíteniük művelődési szervezetüket és kifogyhatatlan leleményességgel kellett a kedvezőtlen életviszonyok között is alkotó munkát végezniük. Ehhez alapot kétségtelenül az a művelődési kincs nyújtott, amelyet lelkük mélyén a hazájuktól elszakított magyarok az egyetemes nemzeti kultúrából mentettek át és amelyet nem vehetett el tőlük semmiféle erőszak. A szellemi értékállománynak pusztta megőrzése azonban önmagában még nem jelenthetett fejlődést. A múlt gazdagságának ébrentartása csak úgy válhatott alkotó erővé, ha a kisebbségi keretekben a fennmaradásért vívott küzdelem eleven fegyverévé kovácsolódott, tehát ha útmutatóul használták a magyarságra szakadt merőben új és addig nem is sejtett feladatok megoldásánál. Ehhez viszont az önálló szervezetek egész hálózatának kibontakoztatása vált szükségessé: ahol az állam segítő keze már nem létesíthetett intézményeket, a népnek magának kellett kereteket építenie, hogy művelődése ne csak meg ne csappan-

jon, hanem lehetőleg gazdagodjék és el is mélyüljön. Így beszélhetünk a felvidéki magyarság kisebbségi életében alkotó népművelésről, azaz a népből kiinduló kulturális munkáról, mint a cselekvő nemzetvédelem leghatásosabb eszközéről.

Ezek szerint tehát három irányúnak látjuk a felvidéki magyarság kisebbségi életének művelődési törekvéseit: 1. a lelkében élő egyetemes magyar művelődési értékek megőrzése s továbbadása, 2. a sorscsapás nyomán kialakult új helyzetben való tevékeny helytállás, 3. az idegen államkeretben magárahagyott népélet megszervezése és lelki kiművelése. Némi általánosítással a kisebbségi élet egyes fejlődési fokozatainak is tekinthetjük ezt a háromféle törekvést. Mert míg eleinte az elszakítottágában szinte megbénuló nemzeti lélek úgy látta, nem tehet egyebet, minthogy féltve és magabazárkózva őrzi a multban szerzett művelődési kincseket, addig az új helyzetben felnövekedő ifjúság tisztán felismerte, hogy állást kell foglalnia, részt kell vennie az életküzdelemben akármilyen bonyolult és eddig a történelemből nem ismert feladatok tornyosodnak is eléje. Végül pedig egyetemessé vált a kisebbségi nemzetrészt minden korosztályában az az egyszerű tétel, hogy ahol az államhatalom részéről nem várható semmiféle támogatás, hanem inkább ellenséges indulat, ott magából a népből kell a cselekvő művelődési erőket kifejleszteni és megfelelő önálló keretekben érvényesíteni. Lélektani szempontból érthető ez a fokozatos öntudatosodás, mert hiszen az olyan váratlan sorscsapás nyomán, amilyen a trianoni elszakítás volt, természetesen csak apránként ocsudik fel bénultságából a sújtott nemzetrészt és tulajdonképpen csak a felnövekedő új nemzedékekben nyeri vissza azt a lendületes, cselekvő tenniakarást, amelyre a válságos időkben fokozottan szükség van. A fentebb vázolt hármass művelődési törekvés tulajdonképpen fokozatosan három egymásután következő kisebbségi nemzedék magatartásának felel meg, anélkül, hogy kizárólagosan a nekik megfelelő korosztályokra korlátozódna. Valójában mindhárom törekvés egymás mellett párhuzamosan érvényesül mindvégig a kétévtizedes kisebbségi sorsban s legfeljebb arról lehet szó, hogy fokozatosan tölti be a legjelentősebb, irányító szerepet.

Közvetlenül az elszakítás utáni években a magáramaradt nemzetrészt legfontosabb feladata erőinek és értékeinek számbavétele volt. Az ország fővárosában központosított művelődési intézmények egy csapásra hozzáférhetetlenekké váltak s így a vidéki kultúregyesületeknek kellett készületlenül nagyobb hatóerejű feladatkörre vállalkozniuk. A felvidéki kisebbségi magyarság világában három ilyen jelentősebb művelődési egyesület tölthette be az újszerű hivatást: a pozsonyi Toldy-kör, a komáromi Jókai-Egyesület és a kassai Kazinczy-Társaság. A csakhamar meginduló, a nemzeti értékek tudatos ébrentartására, ápolására és művelésére irányuló munkásságukat *Jankovich Marcell*, *Alapy Gyula*, illetőleg *Sziklay Ferenc* vezetik, csupa olyan férfiú, aki már a háborúelőtti időkben írói, illetőleg Alapy esetében tudományos munkásságot fejtett ki. A nagy magyar szellemekre való emlékezés alkalmat nyújtott a kisebbségi magyar szellemi élet megindítására s valóban a Petőfi és Jókai cen-

tenárium alkalmából rendezett ünnepélyek első kigyulladás fényei voltak a sorscsapás okozta benutságból magárataláló magyar életnek. Ezek ellen a világszerte elismert ragyogó nevek ellen pedig az államhatalom akadékoskodásai sem érvényesülhettek bizonyos határon túl. A három kultúregyesület összetételében és táji adottságában szépen kiegészíti egymást: a pozsonyi Toldy-kört — mint az ősi koronázó város magyar lakosságát általában — nemes hagyománytisztelet s ennek megfelelően némi óvatosság, a régihez való ragaszkodás tünteti ki. Komáromot a közvetlen népi környezet, a Csallóközzel való szoros kapcsolat bizonyos gyökerességgel hatja át. Viszont Kassa mindig szerette az élénkebb, újszerűbb, pezsgőbb szellemi életet s így a kisebbségi magyarság életkörében a Kazinczy-Társaság volt a „modernebb“, a kezdeményezőbb. De mind a három hús esztendőn át lankadatlanul ápolta a magyar szellemiséget, rendezéseivel ébrentartotta a magyar öntudatot, biztosította az egyetemes magyar lelkület töretlenségét és folytonosságát. Jelentős szerep jutott mellettük a lévai kaszinónak. Ebben nem a múlt század végi kedélyes úri élet tetszetős légköre uralkodott, hanem csakhamar kifejlődött a csalhatatlan érzék minden iránt, ami kisebbségi nemzetrészen önálló művelődési életet fakaszthat. Olyan vezető egyéniség támadt Léván *Schubert Tódor* személyében, aki fáradhatatlan őrszemévé lett minden kisebbségi magyar megmozdulásnak. Az első pillanattól megértette, hogy kisebbségi sorsban szédületes fürgeséggel fel kell ismerni minden értéket, mégha szokatlan jeliszavakkal jelentkezik is, egybe kell fogni az erőket és munkába kell állítani őket. *Schubert Tódor* lévai otthona így vált írók, művészek, szellemi vezetők, öregek és fiatalok, haladók és maradiak gyűjtőpontjává, ahová egyformán elmehettek tanácsért, buzdításért, megértésért, de alkotásaik önzetlen támogatásáért, terjesztéséért is.

A közművelődési egyesületek mellett az irodalom az a terület, amely a legközvetlenebbül átvehette a magyar szellemiség ápolásának szerepét az elszakított felvidéki magyarság körében. Kiadválalatok, állandóbb irodalmi folyóiratok híján előfizetési ívekkel teremtettk meg költőink és íróink alkotásaik számára a kiadási lehetőségeket. *Mécs László* mellett így jelentkeztek a felvidéki magyarság ismert neves költői: *Győry Dezső*, *Tamás Lajos* és a többiek. A folyóiratok is csak tiszavirágéletűek lehettek az első időszakban, sőt néhány kivétellel később is; a napilapok irodalmi mellékletei ellenben bővültek és mindvégig jelentős teret adtak az irodalmi élet jelenségeinek. Általában az irodalom teremtésre való tudatos törekvése izmosabb volt, mint maga az irodalmi termés, mert nagy írói egyéniség aránylag kevés akadt a hús év alatt, inkább lelkes, buzgó művelői a magyar szónak és gondolatnak. A könyvkiadás intézményesítése terén kiemelkedő *Farkas Gyula* érdeme, aki a berlini *Voggenreiter-Verlag* keretében magyar osztályt szervezett és így törte át a szellemi határzarat, ifjúsági könyveket, olcsó klasszikus sorozatot nyújtva a felvidéki magyarságnak és megnyilatkozási lehetőséget biztosítva szellemi termékeinek. *Farkas Gyula* kiadásában jelentek meg az ú. n. szlovákiai magyar irodalom első jellemző alkotásai: *Mécs László*, *Győry Dezső* jellegzetesen ki-

sebbségei lírája, Ölvedi László verskötete, Sziklay Ferenc első kisebbségi sorsban fogant regénye, Darkó István bontakozó prózája s az ő „magyar osztályáról“ nőtt ki a Kazinczy Könyvbarátok Egyesülete, amely az egyetlen hosszabbéletű felvidéki magyar könyvkiadó vállalkozásnak tekinthető és amelynek az egyetlen huzamosabban fennállott felvidéki magyar irodalmi folyóiratot, a Magyar Írást is köszönhetjük.

A kezdeti időszakban tehát a közművelődési egyesületek munkásságának izmosításán és az irodalmi élet megteremtésén át igyekezett a felvidéki magyarság szellemi értékeit megőrizni és fejleszteni. Az új helyzetben felnövekedő nemzedék messze idegen városok (Prága, Brünn) egyetemereire került, szükségét érezte azonban, hogy lelkileg és szellemileg felvértezten vegye fel a küzdelmet az ellenséges indulatú államkeret népeinek versengésében. Ehhez határozott feleletet kellett tudnia a Duna-völgy sok szóbanforgó nyílt kérdésére, de tisztán kellett látnia abban a világnézeti kavargásban is, amelynek örvénylő hullámai a háború utáni Európában minden oldalról rázúdultak. A volt Csehszlovákiában élő magyar ifjúság fokozottan érezte ennek a világnézeti állásfoglalásnak közvetlen fontosságát, mert az államvilágnézet a demokráciát vitanyagnak fogta fel és különösen a kisebbség soraiban igyekezett a különböző nézetek szabad érvényesülésén át megosztani a nemzeti egységet. Ezért aztán a felvidéki magyarság ifjúsági soraiban végláthatatlan világnézeti vita indul meg és mintegy öt-hat éven át, a prágai Szent György-körtől a Sarlóig, majd a Prohászka-körökig lázas szellemi tevékenységet eredményez. Akármilyen irányzat felé hajlott is az egyik vagy a másik ifjúsági csoport, mindannyiukat őszinteség, igazságra törekvés, fáradhatatlan útkeresés jellemezte. Elmondhatjuk tehát, hogy a felvidéki magyarság második kisebbségi időszakában az ifjúsági mozgalmaké volt a hangadó szerep és ennek a sokirányú útkeresésnek néhány alapvető tétel felismerése volt a közvetlen eredménye. Ezekben épült fel a harmadik időszak igen öntudatos kisebbségi szervező munkája és kemény, határozott cselekvő nemzetvédelme. Ezek a tételek a következők. 1. A nemzet igazi ereje a népben rejlik. Valóban hatásos, egyetemes népi művelődés csak úgy lehetséges, ha nem felülről vagy legalább is kívülről közeledünk tanításunkkal és nevelésünkkel a nép széles rétegeihez, hanem közöttük indítjuk meg a munkát és cselekvően kapcsoljuk be a népet saját művelődésének alakításába. 2. A műveltség nem az értelmiségi osztály sajátja, hanem csak akkor gyökeres és teremtő erejű, ha egybeforr a népelettel. Ezért népközelséget kell biztosítanunk művelődési törekvéseinkben, mert ebben és nem jelszavakban, hangzatos szólamokban rejlik a valódi nemzeti jelleg. 3. A nemzet egyetlen osztálya sem boldogulhat, ha nem törődik a nép egyetemes társadalmi színvonalának emelésével. Közösségi szellem nélkül az egyed is elpusztul vagy legalább is nem maradhat meg nemzeti mivoltában.

Talán ez a kisebbségi élet legfontosabb tanulsága. Kisebbségi sorsban világosan érzi az ember, hogy nemzettársainak szellemi és anyagi boldogulása közvetlen feltétele saját érvényesülésének és

boldogulásának. Egy-egy magyar iskola megmaradása, egy-egy magyar kereskedő gazdagodása, magyar vállalkozás sikere egyszerűen életet fakaszt a mostoha körülmények között is, az ellenkezője viszont sorozatos megbénulást jelent többirányban a magyarok körében. De továbbmenően *egy* nemzet sem boldogulhat, emelkedhetik, gazdagodhatnak tartósan, ha nem érez mélységes sorsközösséget azokkal a népekkel, amelyekkel együttél. Éppen azért saját nemzeti öntudatunknak közvetlen folyománya más nemzetek szellemi és anyagi értékeinek tiszteltbentartása. Vagyis az igazi nemzeti érzés mélyén ott él az emberiség erkölcsi értékelésének gondolata, az a tudat, hogy lelki tisztaság, feltétlen igazságosság és szívós önfegyelem nélkül nem lehet nagy történelmi feladatokat valóban sikeresen megoldani. Mert pillanatnyi érvényesülés, ideig-óráig tartó hatalom és gazdagság csak talmi érték: a csehek felemelkedése és bukása ékesen bizonyítja mennyire igaz a kisebbségi sorsból adódó történet szemlélet. Az ifjúsági mozgalmak lázas, gyakran kellően át nem gondolt vagy szélsőséges szellemi kezdeményezéseiből így szűrődött le a tulajdonképeni szervezett, tudatos művelődési munkaterv, amelyre egyformán szolgálatába állhatott a felvidéki magyarság minden korosztálya és társadalmi rétege. Az inkább irodalmilag megfogalmazott kisebbségi géniuszából és irodalmi magyarságszemléletből, amely az ifjúság körében irodalmi ösztönzésekből táplálkozott, így vált szervezett, szívós társadalmi aprómunka. Az ifjúsági mozgalmak szellemi lendületükben és világnézeti tüzükből gyakran világmegváltó szerepről álmództak, de tulajdonképen kezdettől fogva lelkiismeretesen mérlegelték a népművelő munka lehetőségeit. Az 1928-ban lezajlott gombaszögi tábor a falukutatás és regősjárás intézményesítésén fáradozik, a harmincas években szervezkedő Prohászka-körök célkitűzésében is mindenütt jelen van a falvak népével való törődés gondolja. Mert nyilvánvalóvá vált, hogy a városi irodalmi körök szép és lendületes műsoros délutánjai csak addig jelenthetik a magyar lélek megnyilatkozását, amíg vannak, akikben él a múlt és a megőrzött sok szellemi kincs. Közben fokozottan kell törődni az iskoláztatás magyar nyelvűségének biztosításával, az iskolán kívüli népművelés általánosításával, a magyar nép gazdasági erejének fokozásával, szóval a magyar megmaradás kérdéseivel.

A kisebbségi élet második évtizedében tehát lázas szervezkedés indul meg. Az iskolák mellett működő szülői társulatok, amelyeket a pozsonyi *Fizély Imre* szövetségbe tömörít „a magyar gyermek magyar iskolába való!” jelszót igyekeznek városban, falun érvényesíteni. Lelkes munkatársa, *Ludwig Aurél*, könyv nélkül tudja, melyik helységben mennyi iskolaköteles magyar gyermek él, tudja a magyar osztályok létszámát, tanulóinak arányát, a magyar tanítók és tanárok százalékszámát. A szülői társulatok könyveket, ruhát, cipőt, villamos vagy vasúti jegyet szereznek a magyar diáknak, hogy magyar iskolába járhasson vagy ott megállhassa a helyét. A Szlovákiai Magyar Kultúregylet (SzMKE) a legkisebb faluban is fiókszervezetet létesít, lehetőleg bevonja munkájába a kisebbségi magyar társadalom minden rétegének képviselőit és egységes népművelői terv-

vel vértézi fel a magyarság lelkét a cselekvő nemzetvédelemre. Közben a csehszlovák állam által nyújtott népművelői lehetőségek kihasználására megalakul a Járási Közművelődési Testületek Szövetsége, amelynek keretében Ivánfy Géza fejt ki fáradhatatlan munkásságot, különösen a közkönyvtárak állandó gazdagításának és helyes felhasználásának biztosítására. A gazdasági szervezkedés munkáját mintaszerűen építi ki a galántai Hanza és a szövetkezeti rendszer egyszersmind művelődési lehetőségeket is nyit, ovodák, iskolák megalapozásával. A középiskolai önképzőkörök egységes szellemi munkatervének megvalósítására *Mihály Bálint*, akkor még egyetemi hallgató, a komáromi cserkészek szklenőfürdői állandó táborában létrehozza a Magyar Önképzőkörök Országos Szövetségét, amelynek főgondja, hogy az iskolai tantervből többé-kevésbé kiszoruló magyarságismeretek művelésére és elmélyítésére sarkalja a középiskolásokat. Valóban példaadó ifjúsági munkára ösztönzött Mihály Bálint elgondolása, amely az önképzőkörök történetében korszakalkotó.

A cserkészek kétévtizedes kisebbségi magyar munkájáról, amelyet *Mrenna József* országos parancsnok irányított, köteteket lehetne írni. Valóban azok voltak ők, amiknek Ölvedi János nevezte (s ezért akkor majdnem fegyelmi eljárás indult ellene): világító mécsesei a sötét magyar éjszakának. Az egyetemi ifjúság szellemi és gazdasági tömörülése a MAKK-szervezetekben történt (*Magyar Akadémikusok Keresztény Köre*). A katolikus ifjúság Prohászka Körei egyaránt szolgálták a szellemi és szervezeti célokat, színvonalas folyóiratuk az *Új Élet* (amely e napokban szünt meg), a leghoszszabbéletű szlovákiai magyar folyóirat volt, vezérük *Pfeiffer Miklós* kanonok pedig a körök névadójának szellemében nagy nevelő munkát végzett és végez a felvidéki ifjúság körében. Hasonló szociális és szellemi feladatokat vállalt, persze, számának megfelelően szűkebb keretekben, a fiatal református magyar ifjúság is, amelynek kiemelkedő tagja, *Narancsik Imre*, nem egy jelentős ösztönzést adott a magyar kultúréletnek.

A felvidéki magyarság kisebbségi közművelődési törekvéseiről azonban a legjellemzőbben az a közösségi tudat beszél, amely a kisebbségi sors folyamán ennek a nemzetrésznek mindennapos életét áthatotta. Nem nagy nevek és alkotások, hanem jól fejlődő szervezetek és sikeres aprómunka jelzik ezeknek a törekvéseknek eredményeit. De éppen a magyarság számára, amely mindig inkább szellemi csúcsteljesítményekben volt gazdag és alkotó egyéniségekben bővelkedett, számos hasznos tanulságot rejt az a *művelődési aprómunka*, amelyben a felvidéki magyarság a kisebbségi sorsban igazi feladatát fedezte fel. S ha meg kellene állapítanunk, milyen értékeket hozott a felvidéki magyarság hazatértekor a nemzet egyetemének, bizvást szorítkozhatnánk két példaadó, mintaszerű szervezetre: a SzMKE és Hanza munkásságára. A népért a népen át érvényesülő művelődés és gazdasági gyarapodás: ez volt a felvidéki magyarság kulturális törekvéseinek gerince. Ezt követeli ma az egyetemes magyar művelődéstől is nemzetünk fejlődésének és boldogabb jövőjének megalapozása.

KRAMMER JENŐ.